UDK: _____

TASVIRIY FAOLIYAT JARAYONIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI (3–7 YOSH) BOLALARNING MAYDA MOTORIKASINI RIVOJLANTIRISH VA ULARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASH METODIKASI

Abdullaxo'jayeva Xurshida Ruzmamat qizi
Qo'qon universiteti "Maktabgacha ta'lim"
ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi
E-mail: abdullaxojayevaxurshida@gmail.com

Eraliyeva Zamira Rasuljonovna
Ilmiy rahbar:
https://doi.org/10.5281/zenodo.24142986

Annotatsiya. Maktabgacha yoshdagi bolani maktab ta'limiga tayyorlash faqat harf va raqamlarni tanish bilan cheklanmaydi: bola qalamni boshqara olishi, ko'rsatmani eslab qolishi, topshiriq ketma-ketligini saqlashi va mayda buyumlar bilan aniq ishlashi ham talab etiladi. Shu jihatdan mayda motorika jismoniy rivojlanish bilan akademik tayyorgarlik o'rtasidagi muhim funksional bo'g'in sifatida qaraladi. Amaliyotda esa tasviriy faoliyat ko'pincha tayyor mahsulotning estetik ko'rinishiga yo'naltirilib, uning grafomotor nazorat, vizual-motor muvofiqlik va faoliyatni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari yagona tizimga keltirilmaydi. Maqolaning maqsadi — tasviriy faoliyat jarayonida 3–7 yoshli bolalarning mayda motorikasini rivojlantirish va ushbu jarayonni maktabga tayyorgarlik bilan bog'laydigan nazariy-metodik modelni asoslash hamda pedagogik kuzatuv indikatorlarini tizimlashtirishdan iborat. Tadqiqot savoli quyidagicha shakllantirilgan: tasviriy faoliyatning qaysi komponentlari mayda motorika va maktabga tayyorgarlikning kuzatiladigan ko'rsatkichlari bilan eng mantiqiy hamda metodik jihatdan bog'lanadi? Tadqiqot nazariy-metodik xarakterdagi maqsadli narrativ tahlil sifatida tashkil etilgan. Tahlilga 2010–2026-yillarda e'lon qilingan xalqaro empirik va meta-tahliliy ishlar, mahalliy metodik maqolalar, klassik pedagogik qarashlar hamda "Ilk qadam" davlat o'quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri kiritilgan. Manbalar to'rtta analitik kategoriya bo'yicha kodlangan: grafomotor nazorat; ko'z–qo'l muvofiqligi va vizual-motor integratsiya; barmoqlarning manipulyativ kuchi va differensial harakati; diqqat, ketma-ketlik va mustaqillikni qamrovchi faoliyatni boshqarish komponentlari. Bolalar ishtirokidagi tajriba-sinov yoki diagnostik tekshiruv o'tkazilmagan, shu bois natijalar empirik effekt sifatida talqin qilinmaydi. Nazariy sintez natijasida rasm chizish, applikatsiya, plastilin bilan ishlash va noan'anaviy tasviriy usullarni yagona metodik tizimga birlashtiruvchi to'rt komponentli model ishlab chiqilgan. Modelning markaziy tamoyili shundan iboratki, pedagogik qiymat tayyor tasviriy mahsulotda emas, balki uni yaratish jarayonidagi motor va kognitiv operatsiyalarda namoyon bo'ladi. Modelni amaliyotga tatbiq etish uchun yettita kuzatuv indikatori — qalamni boshqarish, ko'z–qo'l muvofiqligi, barmoq harakatlari, diqqat, mustaqillik, ketma-ketlik va ijodkorlik — taklif etilgan hamda ularning har biri "boshlang'ich", "rivojlanayotgan" va "barqaror" darajalarda tavsiflangan. Indikatorlar

bolalarni o‘zaro taqqoslash emas, har bir bolaning individual rivojlanish dinamikasini bir xil mezon asosida qayd etish uchun mo‘ljallangan. Tahlil natijalari zamonaviy xalqaro dalillar bilan uyg‘un: mayda motor ko‘nikmalar, ayniqsa grafomotor va vizual-motor integratsiya, maktabga tayyorgarlik hamda akademik-kognitiv ko‘rsatkichlar bilan ijobiy bog‘liqligi qayd etilgan. Shu bilan birga, mavjud dalillarning asosan korrelyatsion ekani sabab–oqibat xulosasini cheklaydi. Taklif etilgan model standartlashtirilgan diagnostika o‘rnini bosmaydi; uning samaradorligi kelgusida nazorat va tajriba guruhlari ishtirokida o‘tkaziladigan pedagogik tadqiqotlarda tekshirilishi zarur. Taklif etilgan yondashuv tarbiyachiga bir mashg‘ulotning o‘zida ijodiy va motor maqsadlarni uyg‘unlashtirish imkonini beradi: topshiriq bolaning yoshi va joriy motor imkoniyatiga moslanadi, murakkablik bosqichma-bosqich oshiriladi, natija esa tayyor ishning chiroyliligi bilan emas, balki harakatni boshqarish, mustaqillik va faoliyat ketma-ketligidagi individual taraqqiyot bilan baholanadi. Tadqiqot natijalaridan maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilari, metodistlar hamda maktabgacha ta’lim yo‘nalishi talabalari mashg‘ulotlarni rejalashtirish va bolalar rivojlanishini kuzatishda foydalanishi mumkin.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, tasviriy faoliyat, mayda motorika, grafomotor ko‘nikmalar, ko‘z–qo‘l muvofiqligi, maktabga tayyorgarlik, metodik model.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ МЕЛКОЙ МОТОРИКИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (3–7 ЛЕТ) СРЕДСТВАМИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПОДГОТОВКИ ИХ К ШКОЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ

Аннотация. Подготовка ребёнка дошкольного возраста к школьному обучению не ограничивается знанием букв и цифр: от ребёнка требуется умение управлять карандашом, удерживать инструкцию, соблюдать последовательность выполнения задания и точно действовать с мелкими предметами. В этом отношении мелкая моторика рассматривается как важное функциональное звено между физическим развитием и академической подготовленностью. На практике же изобразительная деятельность нередко ориентирована на эстетический вид готового продукта, а её дидактические возможности в формировании графомоторного контроля, зрительно-двигательной согласованности и навыков управления деятельностью не приводятся в единую систему. Цель статьи — обосновать теоретико-методическую модель развития мелкой моторики детей 3–7 лет средствами изобразительной деятельности, связать этот процесс с подготовкой к школе и систематизировать индикаторы педагогического наблюдения. Исследовательский вопрос сформулирован следующим образом: какие компоненты изобразительной деятельности наиболее логично и методически обоснованно связаны с наблюдаемыми показателями мелкой моторики и школьной готовности? Исследование организовано как целенаправленный нарративный анализ теоретико-методического характера. В анализ включены международные эмпирические и мета-аналитические работы, опубликованные в 2010–2026 годах, отечественные методические статьи, классические педагогические подходы, а также второе усовершенствованное издание государственной учебной программы «Илк кадам». Источники кодировались по четырём аналитическим категориям: графомоторный контроль; зрительно-двигательная координация и визуально-моторная интеграция; манипулятивная сила и

дифференцированные движения пальцев; компоненты управления деятельностью, включающие внимание, последовательность и самостоятельность. Эксперимент или диагностическое обследование с участием детей не проводились, поэтому результаты не интерпретируются как эмпирический эффект. В результате теоретического синтеза разработана четырёхкомпонентная модель, объединяющая рисование, аппликацию, работу с пластилином и нетрадиционные изобразительные техники в единую методическую систему. Центральный принцип модели состоит в том, что педагогическая ценность заключена не в готовом изобразительном продукте, а в моторных и когнитивных операциях процесса его создания. Для практического применения предложены семь индикаторов наблюдения — управление карандашом, зрительно-двигательная координация, движения пальцев, внимание, самостоятельность, последовательность и креативность, — каждый из которых описан на «начальном», «развивающемся» и «устойчивом» уровнях. Индикаторы предназначены не для сравнения детей между собой, а для фиксации индивидуальной динамики развития по единым критериям. Результаты согласуются с современными международными данными: отмечается положительная связь мелкой моторики, прежде всего графомоторных навыков и визуально-моторной интеграции, со школьной готовностью и академико-когнитивными показателями. Вместе с тем преимущественно корреляционный характер имеющихся данных ограничивает причинно-следственные выводы. Предложенная модель не заменяет стандартизированную диагностику; её эффективность требует проверки в дальнейших педагогических исследованиях с участием контрольной и экспериментальной групп. Предложенный подход позволяет воспитателю совмещать в рамках одного занятия творческую и моторную цели: задание согласуется с возрастом и текущими моторными возможностями ребёнка, сложность повышается постепенно, а результат оценивается не по эстетичности готовой работы, а по индивидуальному прогрессу в управлении движением, самостоятельности и последовательности деятельности. Результаты могут использоваться воспитателями дошкольных образовательных организаций, методистами и студентами направления дошкольного образования при планировании занятий и наблюдении за развитием детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, изобразительная деятельность, мелкая моторика, графомоторные навыки, зрительно-двигательная координация, готовность к школе, методическая модель.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING FINE MOTOR SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN (AGED 3–7) THROUGH VISUAL ACTIVITIES AND PREPARING THEM FOR SCHOOL EDUCATION

Abstract. Preparing a preschool child for school is not limited to recognising letters and numbers: the child must also control a pencil, retain an instruction, follow a task sequence and act precisely with small objects. Fine motor skill is therefore an important functional link between physical development and academic readiness. In practice, however, visual arts activity is often oriented towards the aesthetic appearance of the product, while its didactic potential for graphomotor control, visual–motor coordination and self-regulation remains

unsystematised. The aim of the article is to substantiate a theoretical–methodological model for developing fine motor skills in children aged 3–7 through visual arts activity, to link this process with school readiness, and to systematise indicators for pedagogical observation. The research question was: which components of visual arts activity connect most coherently with the observable indicators of fine motor skills and school readiness? The study was organised as a targeted narrative analysis covering international empirical and meta-analytical works published between 2010 and 2026, local methodological articles, classical pedagogical approaches, and the revised second edition of the “Ilk qadam” state curriculum. The sources were coded according to four analytical categories: graphomotor control; eye–hand coordination and visual–motor integration; manipulative strength and differentiated finger movements; and activity-management components covering attention, sequencing and independence. No experiment with children was conducted, so the findings are not interpreted as empirical effects. The synthesis produced a four-component model integrating drawing, appliqué, modelling with plasticine and non-traditional visual techniques into a single methodological system. Its central principle is that pedagogical value lies not in the finished product but in the motor and cognitive operations of creating it. Seven observation indicators are proposed — pencil control, eye–hand coordination, finger movements, attention, independence, sequencing and creativity — each described at “initial”, “developing” and “stable” levels. They serve to record each child’s individual progress against uniform criteria rather than to compare children. The findings are consistent with contemporary international evidence: fine motor skills, particularly graphomotor skills and visual–motor integration, are positively associated with school readiness and academic–cognitive outcomes. At the same time, the predominantly correlational nature of the available evidence limits causal conclusions. The proposed model does not replace standardised diagnostics; its effectiveness must be verified in future research involving control and experimental groups. The approach lets the teacher combine creative and motor aims in one activity: tasks match the child’s age and current motor capacity, complexity rises gradually, and progress is judged by movement control, independence and sequencing rather than by the neatness of the finished work. The findings may help preschool teachers, methodologists and students plan activities and observe children’s development.

Keywords: preschool education, visual arts activities, fine motor skills, graphomotor skills, eye-hand coordination, school readiness, methodological model.

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning motor, kognitiv, nutqiy, ijtimoiy-emotsional va ijodiy rivojlanishi o‘zaro birikib boradigan muhim bosqichdir. Maktabga tayyorgarlik faqat harf va raqamlarni bilish bilan cheklanmaydi; bola qalamni boshqarishi, ko‘rsatmani tinglashi, topshiriq ketma-ketligini saqlashi, mayda buyumlar bilan aniq ishlashi va faoliyatini ma’lum vaqt davomida nazorat qila olishi ham zarur. Shu jihatdan mayda motorika maktabgacha ta’limdagi jismoniy rivojlanish bilan akademik tayyorgarlik o‘rtasidagi muhim funksional bo‘g‘inlardan biri sifatida qaraladi.

Mayda motorika qo‘l va barmoqlarning kichik amplitudali, aniqlashtirilgan va muvofiqlashtirilgan harakatlarini anglatadi. Grafomotor faoliyat esa ushbu motor

jarayonlarning qalam, mo‘yqalam yoki boshqa yozuv-tasvir vositasini boshqarish bilan bog‘liq maxsus ko‘rinishidir. Grissmer va hammualliflar mayda motor ko‘rsatkichlarini maktabga tayyorgarlikning istiqbolli indikatorlaridan biri sifatida baholagan [4]. Keyingi tadqiqotlar ham motor ko‘nikmalar bilan maktab natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni qayd etadi [5]. 2024–2025-yillardagi meta-tahlillar maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda motor ko‘nikmalari bilan o‘qish, matematika va boshqa akademik ko‘rsatkichlar orasida ijobiy bog‘lanish mavjudligini, ayniqsa vizual-motor integratsiya va grafomotor ko‘nikmalarning ahamiyati yuqori ekanini ko‘rsatadi [6; 7]. Bu natijalar sabab–oqibat munosabatini avtomatik ravishda isbotlamaydi, biroq mayda motorikani pedagogik jarayonda maqsadli qo‘llab-quvvatlash zarurligini asoslaydi.

Tasviriy faoliyat bunday qo‘llab-quvvatlash uchun tabiiy pedagogik muhit yaratadi. Rasm chizishda bola qalam bosimini, yo‘nalishni va harakat amplitudasini boshqaradi; applikatsiyada kesish, buklash, joylashtirish va yopishtirish harakatlari bajariladi; plastilin bilan ishlashda ezish, dumaloqlash, cho‘zish va birlashtirish orqali barmoqlarning differensial harakati mashq qilinadi. Noan’anaviy tasviriy usullar esa turli material va fakturalar bilan ishlash hisobiga sensor-motor tajribani kengaytiradi. Mahalliy tadqiqotlarda mayda motorikani Montessori materiallari, didaktik o‘yinlar va innovatsion sensomotor faoliyatlar orqali rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatilgan [1–3].

O‘zbekiston maktabgacha ta’lim tizimida “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri bolani kompleks rivojlantirish, ijodiy faoliyat va maktabning keyingi bosqichiga tayyorgarlikni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishni nazarda tutadi [8]. Shu bilan birga, amaliyotda tasviriy faoliyat ko‘pincha tayyor mahsulotning estetik ko‘rinishiga yo‘naltirilib, uning mayda motorika, vizual-motor muvofiqlik, o‘zini boshqarish va faoliyat ketma-ketligini shakllantirishdagi didaktik imkoniyatlari bir tizimga keltirilmaydi.

Shu sababli ilmiy muammo tasviriy faoliyat turlarini faqat ijodiy-estetik mashg‘ulot sifatida emas, balki mayda motorika va maktabga tayyorgarlik ko‘nikmalarini birgalikda qo‘llab-quvvatlovchi strukturali metodik vosita sifatida tizimlashtirish zarurati bilan belgilanadi. Mavjud mahalliy ishlarda alohida mashqlar va o‘yinlar tavsiflangan bo‘lsa-da, rasm chizish, applikatsiya, plastilin va noan’anaviy tasviriy faoliyatning motor hamda maktabga tayyorgarlik indikatorlari bilan yagona modelda bog‘lanishi yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Shuni ta’kidlash lozimki, 3–7 yosh oralig‘ida topshiriqlarning mazmuni sezilarli farqlanadi: 3–4 yoshda asosiy e’tibor yirik manipulyativ harakatlar va materiallar bilan erkin tajribaga, 5–7 yoshda esa grafomotor nazorat hamda vizual-motor aniqlikka qaratiladi. Shu sababli quyida taklif etilgan model komponentlari yosh bosqichiga qarab murakkablashtirib boriladi.

Tadqiqotning maqsadi — tasviriy faoliyat jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda motorikasini rivojlantirish va ularni maktab ta’limiga tayyorlashga xizmat qiluvchi nazariy-metodik modelni asoslash hamda amaliy kuzatuv indikatorlarini tizimlashtirish.

Tadqiqot savoli quyidagicha shakllantirildi: tasviriy faoliyatning qaysi komponentlari mayda motorika va maktabga tayyorgarlikning kuzatiladigan ko‘rsatkichlari bilan eng mantiqiy va metodik jihatdan bog‘lanadi? Maqolaning ilmiy yangiligi rasm chizish, applikatsiya,

plastilin va noan’anaviy tasviriy usullarni grafomotor nazorat, vizual-motor integratsiya, manipulyativ harakatlar, diqqat, mustaqillik va ketma-ketlik indikatorlari bilan yagona strukturaviy modelda birlashtirishga urinishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR

Mazkur ish nazariy-metodik xarakterdagi maqsadli narrativ tahlil sifatida tashkil etildi. Tadqiqotda bolalar ishtirokidagi tajriba-sinov, klinik yoki diagnostik tekshiruv o‘tkazilmadi; shu sababli natijalar empirik effekt yoki statistik farq sifatida talqin qilinmaydi. Asosiy vazifa mavjud ilmiy dalillar va metodik yondashuvlarni tizimlashtirish hamda ular asosida amaliy pedagogik model ishlab chiqishdan iborat bo‘ldi.

Tahlil uchun 2010–2026-yillarda e’lon qilingan mayda motorika, maktabga tayyorgarlik, motor ko‘nikmalar va akademik-kognitiv rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlikni yorituvchi zamonaviy ilmiy ishlar tanlandi. Mahalliy kontekstni ifodalash uchun 2026-yilda e’lon qilingan uchta dolzarb metodik maqola [1–3] va “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturining takomillashtirilgan ikkinchi nashri [8] kiritildi. Xalqaro dalillarni kuchaytirish uchun maktabga tayyorgarlik va mayda motorika bo‘yicha empirik hamda meta-tahliliy tadqiqotlardan foydalanildi [4–7]. Montessori yondashuvi tarixiy-pedagogik kontekst uchun qo‘llanildi [9].

Manbalar quyidagi shartlardan kamida bittasiga javob berishi talab qilindi: 1) maktabgacha yoki kichik maktab yoshidagi bolalarda mayda motor ko‘nikmalarni o‘rganish; 2) vizual-motor yoki grafomotor ko‘nikmalarni maktabga tayyorgarlik bilan bog‘lash; 3) tasviriy, manipulyativ yoki sensomotor faoliyatning pedagogik imkoniyatlarini yoritish; 4) O‘zbekiston maktabgacha ta’limi uchun me’yoriy-metodik asos bo‘lish. Mavzuga bevosita aloqasi bo‘lmagan yoki bibliografik ma’lumoti tekshirib bo‘lmaydigan manbalar asosiy tahlil korpusiga kiritilmadi.

Manbalardan olingan mazmun to‘rtta analitik kategoriya bo‘yicha kodlandi: a) grafomotor nazorat; b) ko‘z–qo‘l muvofiqligi va vizual-motor integratsiya; c) barmoqlarning manipulyativ kuchi va differensial harakati; d) maktabga tayyorgarlikning ijro funksiyalariga yaqin komponentlari — diqqatni saqlash, topshiriq ketma-ketligini bajarish va mustaqillik. So‘ng ushbu kategoriyalar tasviriy faoliyat turlari bilan moslashtirildi va pedagogik kuzatuv uchun operatsion indikatorlar shakllantirildi (1-jadval).

Tahlil natijalari tavsifiy-tematik sintez orqali umumlashtirildi. Biror faoliyat turi “samarali” deb faqat nazariy asos va mavjud dalillar bilan uyg‘unligi nuqtai nazaridan tavsiflandi; empirik tajriba o‘tkazilmaganligi sababli foiz, o‘rtacha qiymat, p-qiymat yoki effekt hajmi kabi yangi statistik ko‘rsatkichlar ishlab chiqilmadi.

1-jadval. Tadqiqotning analitik mezonlari va ularning vazifasi

Analitik yo‘nalish	Asosiy tushuncha	Tasviriy faoliyatdagi ko‘rinishi	Kuzatuv mezoni
Grafomotor nazorat	Mayda va yo‘naltirilgan qo‘l harakati	Chiziq, kontur, shakl va bo‘yash	Qalamni ushlash, yo‘nalish va bosimni boshqarish
Vizual-motor integratsiya	Ko‘rish axborotini qo‘l harakati bilan moslashtirish	Applikatsiya qismlarini joylashtirish, nusxa ko‘chirish	Joylashuv aniqligi, chegaraga rioya qilish
Manipulyativ harakat	Barmoq kuchi va differensial harakat	Plastilin, qog‘oz buklash/yirtish, mayda material	Ezish, chimchilash, buklash, ajratish va birlashtirish
Faoliyatni boshqarish	Diqqat, ketma-ketlik, mustaqillik	Bosqichli ijodiy topshiriq	Ko‘rsatmaga rioya qilish, ishni yakunlash, yordamga ehtiyoj

NATIJALAR

Nazariy sintez natijasida tasviriy faoliyatning mayda motorika va maktabga tayyorgarlik bilan bog‘lanishini izohlovchi to‘rt komponentli metodik model shakllantirildi. Modelning markaziy tamoyili shundan iboratki, bola tayyor tasvirni passiv takrorlamaydi; u materialni tanlaydi, qo‘l harakatini boshqaradi, ko‘rish axborotini motor javob bilan uyg‘unlashtiradi va topshiriqni bosqichma-bosqich yakunlaydi. Shunday qilib, tasviriy mahsulotning o‘zi emas, balki uni yaratish jarayonidagi motor va kognitiv operatsiyalar pedagogik qiymat kasb etadi.

Birinchi komponent — grafomotor tayyorgarlik. Rasm chizish va kontur bo‘ylab ishlash qalamni ushlash, bilak va barmoqlar harakatini muvofiqlashtirish, chiziq yo‘nalishini saqlash hamda mayda amplitudali harakatlarni takrorlash imkonini beradi. Maktabga tayyorgarlik nuqtai nazaridan bu komponent yozuvga o‘tish uchun zarur bo‘lgan vizual-motor nazorat va qo‘lning funksional chidamliligi bilan bog‘lanadi. Biroq topshiriqlar uzoq vaqtli bir xil grafomotor mashqlar ko‘rinishida berilmasligi, balki qisqa, mazmunli va ijodiy vazifalar bilan uyg‘unlashtirilishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchi komponent — vizual-motor integratsiya. Applikatsiya, geometrik qismlardan kompozitsiya tuzish, nuqtalarni birlashtirish va sodda naqshlarni davom ettirish jarayonida bola ko‘rgan shaklning o‘lchami, yo‘nalishi va joylashuvini qo‘l harakati bilan moslashtiradi. Zamonaviy meta-tahlillarda aynan vizual-motor integratsiyaning akademik ko‘rsatkichlar, xususan matematika bilan sezilarli bog‘liqligi qayd etilgan [6]. Shu sababli applikatsiya faqat bezak faoliyati sifatida emas, balki fazoviy joylashuv va motor aniqlikni birlashtiradigan mashg‘ulot sifatida tashkil etilishi mumkin.

Uchinchi komponent — barmoqlarning manipulyativ faolligi. Plastilin yoki yumshoq xamirni chimchilash, ezish, dumaloqlash, cho‘zish, birlashtirish va ajratish barmoqlarning turli kuch va yo‘nalishdagi harakatlarini talab qiladi. Qog‘ozni buklash, yirtish, mayda detallarni

ushlash va joylashtirish ham pincer graspga yaqin aniq ushlash elementlarini faollashtiradi. Mahalliy metodik manbalarda Montessori materiallari, manipulyativ o‘yinlar va sensomotor mashqlarning mayda motorikani qo‘llab-quvvatlash imkoniyati ta’kidlangan [1–3].

To‘rtinchi komponent — faoliyatni boshqarish va mustaqillik. Tasviriy topshiriqni “reja tuzish → material tanlash → bajarish → tekshirish → yakunlash” ketma-ketligida tashkil etish boladan diqqatni saqlash, ko‘rsatmani eslab turish, xatoni tuzatish va ishni tugatishni talab qiladi. Bu xususiyatlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri akademik natija emas, ammo maktab sharoitida topshiriqni mustaqil bajarish uchun zarur bo‘lgan o‘zini boshqarish ko‘nikmalariga yaqin pedagogik komponentlardir (2-jadval).

2-jadval. Tasviriy faoliyatga asoslangan metodik model

Faoliyat turi	Asosiy motor vazifa	Pedagogik topshiriq namunasi	Maktabga tayyorgarlik bilan bog‘liq ko‘nikma	Kuzatiladigan natija
Rasm chizish va bo‘yash	Qalam/mo‘yqalamni nazorat qilish	Chiziqlar, shakllar, kontur ichida bo‘yash	Grafomotor nazorat, diqqat	Qalamni funksional ushlash; chiziqni yo‘naltirish
Applikatsiya	Kesish, buklash, joylashtirish	Geometrik shakllardan kompozitsiya	Vizual-motor integratsiya, fazoviy yo‘nalish	Detallarni kerakli joyga aniq joylashtirish
Plastilin/xamir	Chimchilash, ezish, dumaloqlash	“Mevalar savati”, sodda figuralar	Barmoq kuchi va differensial harakat	Mayda qismlarni shakllantirish va birlashtirish
Noan’anaviy usullar	Turli faktura va bosimlarni boshqarish	Barmoq bo‘yoqlari, gubka, ip izi, barg bosmasi	Sensor-motor tajriba, ijodiy tanlov	Materialni mos usulda boshqarish
Bosqichli ijodiy topshiriq	Harakat va qarorlarni ketma-ket tashkil etish	“Avval chiz — keyin detallar — so‘ng bo‘ya”	Diqqat, mustaqillik, ishni yakunlash	Ko‘rsatmaga rioya qilish va vazifani tugatish

Modelni amaliy kuzatishga moslashtirish uchun yettita indikator tanlandi. Indikatorlar diagnostik test yoki klinik me’yor emas; ular tarbiyachiga bolaning individual rivojlanish dinamikasini bir xil mezon asosida qayd etishga yordam beradigan pedagogik kuzatuv vositasi sifatida tavsiya etiladi. Har bir ko‘rsatkichni “boshlang‘ich”, “rivojlanayotgan” va “barqaror” darajalarda tavsiflash bolaning o‘zidagi vaqt bo‘yicha o‘zgarishni kuzatishga imkon beradi; bolalarni o‘zaro reytinglash maqsad qilib olinmaydi (3-jadval).

3-jadval. Pedagogik kuzatuv indikatorlari va darajali tavsif

Indikator	Boshlang‘ich daraja	Rivojlanayotgan daraja	Barqaror daraja
Qalamni boshqarish	Ushlash tez-tez o‘zgaradi, yo‘nalishni saqlash qiyin	Ko‘rsatma bilan to‘g‘ri ushlaydi, sodda chiziqlarni boshqaradi	Qalamni funksional ushlaydi, chiziq va shaklni maqsadli boshqaradi
Ko‘z–qo‘l muvofiqligi	Joylashtirishda ko‘p tashqi yordam kerak	Sodda qismlarni kichik xatolar bilan joylashtiradi	Detallarni fazoviy munosabatga mos va aniq joylashtiradi
Barmoq harakatlari	Chimchilash/buklashda tez charchaydi	Ko‘pchilik manipulyatsiyani namuna asosida bajaradi	Mayda detallarni mustaqil boshqaradi va turli harakatlarni almashtiradi
Diqqat	Topshiriqdan tez chalg‘iydi	Qisqa topshiriqda eslatma bilan diqqatni saqlaydi	Vazifa davomida diqqatni mustaqil saqlaydi
Mustaqillik	Doimiy yordam talab qiladi	Ayrim bosqichlarni mustaqil bajaradi	Vazifaning ko‘p qismini mustaqil bajaradi va yordamni maqsadli so‘raydi
Ketma-ketlik	Bosqichlarni aralashtiradi	2–3 bosqichli ko‘rsatmani eslatma bilan bajaradi	Ko‘rsatma ketma-ketligini mustaqil saqlaydi va ishni yakunlaydi
Ijodkorlik	Asosan tayyor namunani takrorlaydi	Rang yoki detal bo‘yicha ayrim tanlov qiladi	Rang, shakl va materialni maqsadga muvofiq mustaqil tanlaydi

Metodik modelni tashkil etishda uchta amaliy qoida muhim: birinchidan, topshiriq bolaning yoshi va hozirgi motor imkoniyatiga mos bo‘lishi; ikkinchidan, murakkablik asta-sekin oshirilishi; uchinchidan, natija tayyor mahsulotning “chiroyliligi” emas, balki harakatni boshqarish, mustaqillik va faoliyat ketma-ketligidagi individual taraqqiyot bilan baholanishi kerak. Shu yondashuv tasviriy faoliyatni baholovchi emas, rivojlantiruvchi muhitga aylantiradi.

MUHOKAMA

Olingan nazariy natijalar tasviriy faoliyatning mayda motorikani qo‘llab-quvvatlashdagi pedagogik salohiyatini bir nechta parallel mexanizm orqali izohlash imkonini beradi. Eng avvalo, taklif etilgan model grafomotor va vizual-motor komponentlarni alohida ajratadi. Bu ajratish zamonaviy xalqaro dalillar bilan mos: Grissmer va hammualliflar mayda motor ko‘rsatkichlarini keyingi akademik natijalar bilan bog‘liq maktabga tayyorgarlik indikatorlari

sifatida ko‘rsatgan [4], Cameron va hammualliflar esa motor ko‘nikmalar, ijro funksiyalari va vizual-fazoviy jarayonlarning maktab faoliyatida birgalikda ishlashini ta’kidlagan [5].

Li va hammualliflarning tizimli ko‘rib chiqish va meta-tahlilida 11 ta tadqiqot umumlashtirilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda motor ko‘nikmalari bilan akademik qobiliyatlar o‘rtasida ijobiy bog‘lanish qayd etilgan; vizual-motor integratsiya bilan matematika ko‘rsatkichlari orasidagi bog‘lanish nisbatan kuchli bo‘lgan [6]. Suggate va hammualliflarning 118 tadqiqot va 79 856 nafar bola hamda o‘smir ma’lumotlarini qamrab olgan keng meta-tahlili esa grafomotor ko‘nikmalar va yozuv bilan bog‘lanish eng kuchli yo‘nalishlardan biri ekanini ko‘rsatgan [7]. Bu ma’lumotlar rasm chizish va shakl-kontur bilan ishlashni maktabga tayyorgarlik metodikasida alohida e’tiborga olish kerakligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Mahalliy manbalar bilan taqqoslaganda, taklif etilgan model mavjud yondashuvlarni inkor etmaydi, balki ularni strukturaga keltiradi. Amanova Montessori muhitiga mos didaktik materiallarning mayda motorika, diqqat va mustaqil faoliyatga qo‘shadigan hissasini ko‘rsatadi [1]. Aliyeva grafomotor, manipulyativ, sensor va konstruktiv o‘yinlarni bir qator amaliy mashqlar bilan bog‘laydi [2]. Nuritdinova va Azimova esa innovatsion didaktik o‘yinlar hamda sensomotor faoliyatni mayda motor rivoji bilan uyg‘unlashtiradi [3]. Ushbu maqoladagi yangilik mazkur faoliyatlarni tasviriy faoliyat kontekstida grafomotor, vizual-motor, manipulyativ va o‘zini boshqarish komponentlari bo‘yicha operatsionlashtirishdir.

Metodik jihatdan muhim yana bir masala — topshiriqning murakkablik darajasi. Bir xil yozuvga tayyorlov chiziqlarini uzoq takrorlash motor mashqni kuchaytirishi mumkin, biroq bolaning qiziqishi va ijodiy tanlovini pasaytirishi ehtimoli bor. Shu bois grafomotor mashqni mazmunli tasvir, o‘yin syujeti va mustaqil tanlov bilan birlashtirish maqsadga muvofiq. “Ilk qadam” dasturining kompetensiyaviy yondashuvi ham bolaning faol, mustaqil va ijodiy ishtirokini qo‘llab-quvvatlaydi [8].

Biroq ehtiyotkor talqin zarur. Keltirilgan xalqaro dalillarning katta qismi korrelyatsion bo‘lib, mayda motor ko‘nikmalar akademik muvaffaqiyatga bevosita sabab bo‘ladi, degan qat’iy xulosaga yetarli emas. Motor ko‘nikmalar, vizual-fazoviy qobiliyat, ijro funksiyalari, til rivoji va ijtimoiy muhit o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi. Shuning uchun tasviriy faoliyat orqali kuzatilgan ijobiy dinamika faqat bitta mexanizm bilan izohlanmasligi kerak. Shu nuqtai nazardan taklif etilgan model pedagogik rejalashtirish va kuzatuv vositasi bo‘lib, standartlashtirilgan diagnostika o‘rnini bosmaydi.

Tadqiqotning cheklovlari. Birinchidan, maqola narrativ nazariy tahlilga asoslangan va tizimli ko‘rib chiqishning PRISMA protokoli bo‘yicha bajarilmagan. Ikkinchidan, taklif etilgan indikatorlarning psixometrik xususiyatlari tekshirilmagan. Uchinchidan, turli yosh guruhlarida topshiriq davomiyligi va murakkabligi alohida empirik sinovdan o‘tmagan. To‘rtinchidan, tasviriy faoliyatning ta’sirini boshqa rivojlantiruvchi omillardan izolyatsiya qilish qiyin. Shu sababli keyingi bosqichda 5–7 yoshli bolalarda boshlang‘ich va yakuniy o‘lchovlar, nazorat guruhi hamda standartlashtirilgan motor ko‘rsatkichlardan foydalangan holda pedagogik tajriba o‘tkazish maqsadga muvofiq, chunki grafomotor va vizual-motor indikatorlar aynan shu yosh bosqichida eng informativ hisoblanadi.

Taklif etilgan model tarbiyachiga bir mashg‘ulotning o‘zida ijodiy maqsad bilan motor maqsadni uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Masalan, “Gulzor” applikatsiyasi estetik

kompozitsiya yaratish bilan birga kesish, joylashtirish va vizual-motor aniqlikni; “Mevalar savati” plastilin topshirig‘i esa barmoqlar differensial harakati va ketma-ket bajarishni kuzatish imkonini beradi. Kuzatuv indikatorlari muntazam qayd etilsa, pedagog bola uchun murakkablik darajasini individual ravishda moslashtirishi mumkin.

XULOSA

Mazkur nazariy-metodik tadqiqot tasviriy faoliyatni maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda motorikasi va maktabga tayyorgarlik ko‘nikmalarini birgalikda qo‘llab-quvvatlovchi pedagogik vosita sifatida tizimlashtirish imkonini berdi.

Birinchidan, rasm chizish grafomotor nazoratni, applikatsiya vizual-motor integratsiyani, plastilin va qog‘oz bilan ishlash manipulyativ barmoq harakatlarini, bosqichli ijodiy topshiriqlar esa diqqat, mustaqillik va ketma-ket faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga metodik jihatdan mos keladi.

Ikkinchidan, zamonaviy ilmiy dalillar mayda motor ko‘nikmalar, ayniqsa grafomotor va vizual-motor komponentlar, maktabga tayyorgarlik va akademik-kognitiv ko‘rsatkichlar bilan ijobiy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shu sababli tasviriy faoliyatni faqat estetik natija bilan baholash uning rivojlantiruvchi imkoniyatlarini toraytiradi.

Uchinchidan, maqolada taklif etilgan yetti indikator — qalamni boshqarish, ko‘z–qo‘l muvofiqligi, barmoq harakatlari, diqqat, mustaqillik, ketma-ketlik va ijodkorlik — pedagogik kuzatuv uchun yagona mezonlar tizimini yaratadi. Ular diagnostik test emas, bolaning individual rivojlanish dinamikasini qayd etish vositasidir.

To‘rtinchidan, taklif etilgan modelning real samaradorligi empirik tajriba bilan tekshirilmagan. Kelgusida yosh guruhlari bo‘yicha standartlashtirilgan boshlang‘ich va yakuniy o‘lchovlar, nazorat guruhi va statistik tahlil qo‘llangan tadqiqotlar o‘tkazilishi zarur. Shunday empirik tekshiruvdan so‘ng metodik modelning qaysi komponentlari eng katta amaliy ta’sirga ega ekanini aniq baholash mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Amanova A. Maktabgacha ta’limda bolalarning mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish metodikasi // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2026. — 4-jild, 4-son. — B. 7–10. — DOI: 10.5281/zenodo.19966810.
2. Aliyeva O.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda motorikani rivojlantirishga doir o‘yinlar // Yosh olimlar. — 2026. — 4-jild, 51-son. — B. 147–148.
3. Nuritdinova X., Azimova U. Innovatsion o‘yinlar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda motorikani rivojlantirish yo‘llari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2026. — 4-jild, 4-son. — B. 10–12. — DOI: 10.5281/zenodo.19513631.
4. Grissmer D., Grimm K.J., Aiyer S.M., Murrah W.M., Steele J.S. Fine motor skills and early comprehension of the world: Two new school readiness indicators // Developmental Psychology. — 2010. — Vol. 46, No. 5. — P. 1008–1017. — DOI: 10.1037/a0020104.
5. Cameron C.E., Cottone E.A., Murrah W.M., Grissmer D.W. How are motor skills linked to children’s school performance and academic achievement? // Child Development Perspectives. — 2016. — Vol. 10, No. 2. — P. 93–98. — DOI: 10.1111/cdep.12168.

6. Li Y., Wu X., Ye D., Zuo J., Liu L. Research progress on the relationship between fine motor skills and academic ability in children: A systematic review and meta-analysis // Frontiers in Sports and Active Living. — 2025. — Vol. 6. — Art. 1386967. — DOI: 10.3389/fspor.2024.1386967.
7. Suggate S.P., Karle V.L., Kipfelsberger T., Stoeger H. Keep the hands in mind: A meta-analysis of correlations between fine motor skills and reading, writing, mathematics, and cognitive development in children and adolescents // Educational Research Review. — 2025. — Vol. 49. — Art. 100748. — DOI: 10.1016/j.edurev.2025.100748.
8. “Ilk qadam”: O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr). — Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi, 2022.
9. Montessori M. The Montessori Method: Scientific Pedagogy as Applied to Child Education in “The Children’s Houses” / A.E. George tarjimasi. — New York: Frederick A. Stokes Company, 1912.